

**СКОРОХОД Л.І.,
кандидат історичних
наук, доцент**

*Інститут світової
економіки і
міжнародних відносин
НАН України*

**АРАБСЬКИЙ СВІТ:
ІДЕОЛОГІЯ,
НАПРЯМКИ ТА
ПРОБЛЕМИ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ**

1990-ті роки ХХ століття стали періодом розгортання нового етапу інтеграційних процесів в арабському світі. Цьому етапові притаманними стають пошук оптимальних моделей адаптування в умовах нових викликів реалій постбіполярного світу і, насамперед, викликів в економічній сфері.

Не дивлячись на те, що розвиток економічних зв'язків був декларований як провідний напрямок міжарабського співробітництва, що в рамках Ліги арабських держав (ЛАД) була сформована солідна правова база та створені основні механізми загальноарабської економічної інтеграції, а здебільш політичне забарвлення. Існуючі інститути економічної співпраці залишались малоефективними, а сама міжарабська співпраця мала на меті не стільки досягнення економічного ефекту, скільки демонстрацію політичної єдності арабів, їх згуртованості при вирішенні ключових політичних проблем близькосхідного регіону, і перш за все, палестинської.

Після закінчення холодної війни і кризи 1990-1991 років в Перській затоці економічний аспект інтеграції на Близькому Сході набуває принципово нового звучан-

ня, що було обумовлено руйнуванням біполярної системи світу і зняттям перешкод на шляху до розгортання процесів глобалізації.

За цих умов для Близького Сходу стає життєво важливою ідея формування нової близькосхідної економічної системи, яка була б конкурентоспроможною в умовах розгортання інтенсивного процесу глобалізації.

Протягом останньої декади минулого століття набули завершеного оформлення наступні варіанти формування економічного простору регіону:

- а) створення *близькосхідного спільного економічного простору* (формула Ізраїль плюс арабські країни);
- б) формування міжарабського спільного ринку;
- в) *субрегіональна та трансубрегіональна інтеграція*, яка, в свою чергу, передбачала можливість інтеграції за участю арабських країн, що мала розвиватися або на базі субрегіонів і суб'єктами якої є винятково арабські країни (наприклад, РСАДПЗ та САМ як форми інституалізації процесів субрегіональної інтеграції), або на основі міжцивілізаційної взаємодії держав (наприклад, в рамках Середземноморського субрегіону);
- г) розвиток міждержавного співробітництва в економічній сфері на засадах двосторонніх відносин.

Ідея створення близькосхідного економічного простору мала як очевидні переваги, так і спричинювала нові виклики та загрози для арабського світу. До безсумнівних переваг цього варіанту можна було віднести включення до суб'єктів регіональної інтеграції Ізраїлю як країни з могутнім (за мірками Близького Сходу) економічним (а, головне, технологічним) потенціалом. Окрім того, це ймовірно мало вплинути як на формування регіональної системи безпеки – в якості стабілізуючого чинника ситуації в регіоні, так і на функціонування здатної до розвитку регіональної економічної системи.

Спроба реалізувати цю ідею була зроблена протягом середини 1990-х років під час проведення близькосхідних економічних саммітів, які мали стати основними інститутами і механізмами реалізації ідеї “нового Близького Сходу”. В період 1994-1997 років по чергово в Касабланці, Аммані, Каїрі та Досі були проведені міжнародні форуми з питань економічного розвитку країн Близького Сходу і Північної Африки. Більшістю арабських країн були підготовлені доповіді, в яких обґрунтовувались пропозиції щодо завдань арабського економічного співробітництва (створення передумов для масштабної участі регіону в світогосподарських зв'язках, сприяння вирішенню продовольчої проблеми та проблеми безробіття, збереження унікального оточуючого середовища, опанування сучасних технологій, створення сприятливих умов для більш рівномірного розвитку регіону та експорторієнтованих галузей, а також адаптація новітнього управлінського досвіду, встановлення партнерсь-

ких зв'язків як між представниками арабського приватного сектору, так і з капіталом іноземним, апробація нових форм взаємодії між ісламським світом та іншими цивілізаціями), сфер співробітництва (засоби зв'язку і транспорту, розробка мінеральних ресурсів, енергетика, інформаційні системи, туризм) та форм фінансування запропонованих проєктів (ресурси держав, на території яких передбачалось здійснення програм; ресурси місцевого приватного сектору; інвестиції іноземних вкладників, а також Банк економічного співробітництва і розвитку Близького Сходу і Північної Африки для залучення зовнішніх інвестицій, кредитування інтеграційних процесів та фінансово-економічного контролю за реалізацією інтеграційних програм). Було визначено коло соціально-економічних проблем, вирішення яких мало особливе значення для стабільного розвитку Близького Сходу та Північної Африки: створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні, лібералізація торгово-економічних зв'язків і створення зони вільної торгівлі. В програмній Касабланкській декларації узгоджена позиція учасників форуму була сформульована наступним чином: "...є потреба в сприянні збільшенню притоку інвестицій як з країн регіону, так і ззовні. ... такі інвестиції потребують вільного пересування товарів, капіталів та праці через кордони у відповідності до ринкових сил та погоджених потреб співробітництва, що базуватиметься на взаємних інтересах, відкритості економіки та відповідних інститутах ..."¹.

Безперечно позитивним наслідком роботи цих форумів стало саме формування регіональних інститутів, що мали стати структурними елементами практичної реалізації ідеї формування близькосхідного економічного простору. Серед них – Виконавчий секретаріат економічного самміту (Рабат), призначений забезпечувати координацію співробітництва між державними та приватними секторами країн регіону і залучати до регіону приватні інвестиції; Регіональна рада бізнесу, що мала сприяти інформаційно та організаційно розвитку контактів між представниками приватного сектору регіону; Регіональне бюро туризму (Туніс).

Проте найбільшою популярністю ідея "нового Близького Сходу" користувалася лише в середині 1990-х років, що було спричинено дією кількох факторів. По-перше, цей час був позначений домінуванням прагнень використати в економічному вимірі здобутки політичні, спробою підвести економічні підвалини під мирний процес. Відсутність прогресу в розгортанні мадридського мирного процесу, загострення ситуації в регіоні безпосередньо впливає на зміну ідеологічних підвалів регіональних інтеграційних процесів. Як наслідок домінуючою стає теза "спочатку мир, а потім розгортання регіональної економічної інтеграції". По-друге, для арабських країн, насамперед найбільш економічно розвинутих, реалізація ідеї нового Близького Сходу становила істотну загрозу втрати домінуючих позицій в

арабському світі. Дискусії щодо формування “нового близькосхідного порядку” виявили, на думку М.Барнетта, більш фундаментальну проблему: чи буде існувати в подальшому міжарабська система?² Характерним стає поява в згаданому контексті нових ініціатив: наприклад, Єгиптом було ініційовано план одночасного зміцнення міжарабської економічної системи яка б змогла включитися в інтеграційний процес на Близькому Сході в якості рівноправної, а не залежної структури. По-третє, перехід до ідеї формування спільного міжарабського ринку був зумовлений, з одного боку, усвідомленням арабськими лідерами сучасних реалій світу, які незаперечно диктують необхідність формування конкурентоспроможних в економічному відношенні блоків країн, а з іншого, – занепокоєнням перспективою домінування Ізраїлю в майбутніх близькосхідних економічних структурах.

Таким чином, процес формування єдиного економічного простору виявився практично заблокованим; створені механізми регіональної інтеграції не були адекватно використані, а ідеологія спільного регіонального ринку не отримала підтримки реальних акторів.

Ідея формування міжарабського спільного економічного простору в нових умовах була озвучена в 1997 році президентом Єгипту Х.Мубараком, який заявив, що об'єднання арабських країн не відбудеться доти, поки вони не створять єдиний економічний простір. Наголошувалось на тому, що практика надання допомоги окремо взятій країні вичерпала себе, що нагальною потребою сьогодення є формування спільного арабського ринку, який стане реальністю за умови допомоги тих арабських країн, які спроможні профінансувати створення спільних міжарабських підприємств, що реалізація цієї ідеї може збільшити товарообіг між арабськими країнами з 8% до 60-70%³.

Новий рівень оцінки перспектив арабської економічної інтеграції отримав широку підтримку, що знайшло безпосереднє відображення як на організаційному, так і на правовому рівні. З огляду на те, що формально діяли положення Договору про економічну єдність арабських країн (1957 року), Договору про створення Арабського спільного ринку (1965 року), Багатосторонньої довгострокової торгової домовленості (1978 року), Угоди про загальний арабський розвиток (1980 року) та Угоди про полегшення розвитку торгового обміну між арабськими країнами (1981 року), на вже існуючих договірно-правових засадах в 1997 році була зроблена спроба реанімувати процес інтеграції в масштабах ЛАД: ухвалюється Декларація про створення розширеної Арабської зони вільної торгівлі (АФТА), а Соціально-економічною Радою ЛАД затверджується Робоча програма заохочення та розвитку торгового обміну між арабськими країнами⁴. В 1997 році 18 із 22 арабських держав-членів ЛАД (всі, за винятком Алжиру, Мавританії, Джібуті та Коморських островів) підписали “Виконавчу програму про створення Арабської зони вільної торгівлі”. Програма передбачала, що країни, які підписали цей

документ, докладають зусиль до створення Вільної торгової зони протягом 10 років – з 1 січня 1998 року до 31 грудня 2007 року. Створення спільного економічного простору шляхом ліквідації всіх бар'єрів, що заважають взаємному торговому обміну, мало здійснити стимулюючий вплив на економічний розвиток країн в цілому, підтримати становлення експортних галузей, місцевої обробної промисловості, в чому відчувають гостру потребу практично всі арабські країни, які спізналися з господарчими реформами та структурною перебудовою всього господарчого потенціалу. По суті формування “арабської зони вільної торгівлі” мало стати першим етапом на шляху до створення арабського спільного ринку, покласти початок створенню потужного економічного та споживацького блоку⁵.

Слід зазначити, що процес формування єдиного торгового простору на Арабському Сході зіткнувся з серйозними труднощами. Вже на першому етапі виконання домовленостей, укладених в рамках ЛАД, тільки 8 (із 18) країн, що приєдналися до програми по створенню АФТА, а саме Єгипет, Кувейт, Туніс, Марокко, Йорданія, Саудівська Аравія, Палестина та Ірак, виконали свої зобов'язання і знизили митні тарифи на 10%. Це стало відображенням регіональних реалій, зумовлених дією низки чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Насамперед, арабські країни, навіть найбільш розвинуті із них, поки що не в змозі суттєво трансформувати структуру і географічну спрямованість своїх зовнішньоторговельних зв'язків. В цілому внутрішні ринки арабських держав сформувались під сильним впливом імпорту із промислово розвинутих країн і досі залишаються орієнтованими на закупівлю як технологічно складної продукції (яка або ж зовсім не виробляється в близькосхідному регіоні, або ж виробляється в обмеженому масштабі), так і значної частини продовольчих товарів, які ними споживаються.

Процес формування єдиного торгового простору ускладнюється також тією обставиною, що існує надто великий розрив в рівнях економічного розвитку окремих арабських держав. Так, в найменш розвинутих країнах регіону – Мавританії і Судані – доход на душу населення в 3-5 разів нижчий, ніж в більш розвинутих в економічному відношенні країнах (наприклад, Тунісі). При відкритті своїх економічних кордонів перші будуть відчувати додаткові труднощі в результаті надходження товарів, які конкурують із продукцією місцевих виробників. Перехід до більш ліберального торгового режиму загострить проблему розвитку національної промисловості, може уповільнити процес формування деяких галузей. Ці країни не мають ні достатнього досвіду, ні значних фінансових ресурсів, які необхідні для пом'якшення можливих негативних наслідків загострення конкурентної боротьби між місцевими виробниками та експортерами.

Все вищезгадане дає підстави зробити припущення про те, що процес формування єдиного економічного міжарабського простору буде відбуватися в декілька етапів і може розвиватися кількома шляхами.

Перший шлях – є до певної міри аналогом європейської інтеграції і передбачає формування інтеграційних зв'язків серед найбільш розвинених в економічному відношенні арабських країн. Вони сформулюють своєрідне ядро міжарабської інтеграції і союз між ними буде виступати в ролі своєрідного потяга поглиблення інтеграційних зв'язків в сфері торгівлі, оскільки саме ці країни можуть без значних ризиків йти на радикальні кроки щодо лібералізації зовнішньоекономічних відносин з іншими арабськими партнерами.

Другий шлях – спроба реалізувати ідею спільного ринку відразу на всьому арабському просторі, створивши на рівні ЛАД спеціальні механізми і вживши відповідні заходи, спрямовані на пом'якшення негативних наслідків відкриття ринків для найбільш слабких у економічному відношенні арабських країн.

Третій шлях – використання існуючих (Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Союз арабського Магрибу) та формування нових субрегіональних організацій як основи для поступового розширення інтеграційних процесів на весь регіон (по аналогії з висунутим в 1991 році Організацією африканської єдності планом створення спільного африканського ринку).

Четвертий шлях – використання можливостей середземноморського партнерства, перспективи розвитку якого не пов'язані із політичними пріоритетами, а вже існуюча структура передбачає інтенсивний розвиток двосторонніх відносин.

На нинішньому етапі існуючий потенціал розвитку міжарабського партнерства, еволюціонуючи в нових міжнародних і регіональних умовах, знаходить нові форми виявлення.

Характерним не тільки для наукових видань, але й для публікацій в пресі для широкого загалу стає поява численних доповідей та результатів досліджень, присвячених аналізу стану як арабської економіки в цілому, так і окремих її галузей зокрема. Одним із перших в цій серії стали матеріали конференції "Арабська економічна інтеграція: між надією та реальністю", яка була проведена в останній декаді жовтня 2001 року під егідою Єгипетського центру економічних досліджень і критично розглянула як фактори, що заважають розвиткові арабської інтеграції, так і стратегії, які допоможуть подолати існуючі на її шляху бар'єри. А факти, оприлюднені кувейтським агентством KUNA, свідчать, що арабська економіка перебуває в умовах тривалих змін, що це вимагає більшої інтегрованості арабських країн з метою протистояння міжнародним економічним блокам та коливанням цін на нафту; що арабський дефіцит продовольчого балансу досяг 14,7 млн. дол. в 2001 році, а низький рівень розвитку

маркетингу можна назвати однією із визначальних причин уповільненого розвитку аграрного сектору; що арабські країни не мають розвинених систем селекціонування, транспортування та збереження сільськогосподарської продукції; що обмеженість фінансування і політичні зміни не можуть сприяти розвитку аграрного сектора арабських країн; що існує нагальна потреба в розвитку інфраструктури арабської зовнішньої торгівлі шляхом організації регулярних морських та повітряних сполучень, складських послуг тощо⁶.

Розглянувши сучасний етап становлення міжарабських економічних зв'язків, можна стверджувати, що домінуючою у розвитку підходів до перспектив відносин арабських країн стає адекватність формулювання завдань економічної співпраці реальним інтересам держав-учасників. Має місце відновлення тих зв'язків, які певні відрізки часу не були інтенсивними. Переглядаються існуючі угоди, визнаються життєздатними старі домовленості, новим змістом наповнюються колишні умови співробітництва, ставляться завдання пошуку нових форм взаємовигідних контактів, з одного боку, та визначення і подолання факторів, які мають негативний вплив на їх розвиток, з іншого. З ініціативи Кувейту були погоджені шляхи зміцнення торгового обміну та зв'язків між двома державами (дискусії навколо яких точилися більше двох років) і підписується угода про вільну торгівлю, що передбачає скасування митних тарифів⁷. Протягом 20 років залишалось неврегульованим питання водних кордонів між Саудівською Аравією і Кувейтом, зумовлене існуванням різних оцінок належності нафтогазового родовища "Аль Зурра". В результаті розгляду детального поетапного плану виконання угоди про демаркацію, запропоновану прем'єр-міністром Кувейту Сабахом аль-Ахмадом аль-Джабером аль-Сабахом, угода ратифікується обома державами⁸. Навесні 2002 року сирійська заявляє про свою готовність виконати умови договору стосовно побудови греблі Аль-Вахда (в 1987 році було укладено договір між Сирією та Йорданією про спільну розробку ареалу долини ріки аль-Ярмук) у відповідності до сучасних потреб йорданської сторони, і новостворений для реалізації відповідного погодженого проекту технічний комітет в стислі терміни здійснює інженерно-технічне обґрунтування та розрахунки⁹.

З жовтня 2001 року відновлена взаємодія між Єгиптом та Сирією в реалізації спільного проекту видобутку і транспортування газу. Під час робочих зустрічей на рівні міністрів та експертних груп затверджуються технічні показники та механізми реалізації планів; відновлюються умови існуючої сирійсько-лівано-йорданської угоди; створюється єгипетсько-сирійсько-ліванська компанія. Чотирьохстороннім комітетом в складі представників Сирії, Йорданії, Лівану та Єгипту в проект вносяться корективи: нова погоджена програма передбачає випрямлення газопроводу: з Єгипту через сирійську та йорданську територію газ поступатиме до Лівану вже не морем, а сухо-

путним шляхом. За останніми повідомленнями єгипетський газ надійде в Йорданію вже наступного року.

Іншою тенденцією економічного розвитку регіону стала виражена інтенсифікація двосторонніх відносин – в торговій та промисловій сферах, на етапах узгодження і реалізації проектів. В цьому контексті показовими є дані торгового обігу між Йорданією та Сирією (в порівнянні із попереднім роком йорданський експорт в Сирію збільшився на 60%, а імпорт із Сирії відповідно на 45%) та налагодження контактів в економічній сфері між Ліваном та Єгиптом. Після створення на вищому рівні лівано-єгипетського комітету, який інституалізував активний процес розвитку двосторонніх торгових відносин, було підписано 35 протоколів та угод, а темпи щорічного зростання торгового обігу дорівнюють 20%. Узгодженими планами співробітництва передбачено, що єгипетська сторона буде відбудовувати дві найбільші електростанції Лівану (зруйновані під час ізраїльських авіанальотів), взявши на себе матеріальне та технічне забезпечення проекту, а також вирішення питань менеджменту та кадрового забезпечення. Одночасно 6 єгипетських фірм виграли замовлення на виконання проектів в сфері ліванської інфраструктури. До 500 млн. дол. збільшився обсяг ліванських інвестицій в єгипетську економіку; у відповідності із умовами угоди 1996 року всі вклади захищені від подвійного оподаткування.

Надзвичайно активною є діяльність багатьох двосторонніх комітетів та рад, яка відзначається постійно високим рівнем представництва (участь в засіданнях прем'єр-міністрів та міністрів, послів та голів місій), регулярним залученням професійних експертів і підвищенням значення їх ролі як в розробках планів співробітництва, так і в підготовці численних профільних проектів, а також ефективними робочими контактами з представниками бізнесу.

Характерним прикладом є діяльність єгипетсько-туніського комітету, в результаті якої наприкінці 2001 року було підписано 12 протоколів та угод про співробітництво в економічній, індустріальній та технологічній сферах. В березні 2002 року на засіданні двостороннього комітету під головуванням прем'єр-міністрів Єгипту і Тунісу в повному обсязі були визначені програми виконання підписаних угод, і після активного обговорення умов сприяння співробітництву в економіці та торгівлі (зокрема, перспектив реалізації підписаної обома країнами угоди про вільну торгову зону), було укладено нові угоди в сфері економічного, торгового, інвестиційного та технічного співробітництва. Під час робочих контактів прем'єрів обох країн із єгипетськими та туніськими бізнесменами приймається рішення щодо підвищення рівня торгового обміну між країнами до 300 млн. дол. на рік¹⁰.

Для багатопрофільного двостороннього співробітництва типовими є періодичні засідання катаро-оманського комітету на вищому

рівні, які присвячені подальшому вдосконаленню механізмів співробітництва в галузі будівництва, електроенергетики та водопостачання; спільними зусиллями ведеться пошук шляхів зменшення залежності економічного розвитку країн від нафтового фактору; туристична сфера спільно оцінюється як перспективна для подальшої розбудови економік, що завершується підписанням угоди про уніфікацію візового режиму обох країн.

Результатом останнього засідання на вищому рівні єгипетсько-сирійського комітету стає підписання 9 нових угод про співробітництво в економічній, торговельній та інвестиційній сферах, в окремих галузях будівництва, енергетики, охорони навколишнього середовища та соціального обслуговування, а також меморандум про підготовку кадрів для цивільної авіації. Об'єктом всебічного обговорення на засіданні комітету стали механізми інвестування, можливості використання потенціалу співробітництва для створення нових виробничих та сервісних структур, а також перспективи розвитку ідеї зони вільної торгівлі. Як безперечний спільний здобуток було оцінено розробку чітких параметрів подальшого співробітництва в сфері модернізації промислового виробництва та нафтогазових мереж, туристичної сфери та інформаційної індустрії.

Пріоритетним напрямком діяльності мароккано-лівійської двосторонньої комісії на даному етапі залишаються торгові контакти: затверджена серія партнерських дій своєю метою має доведення обсягу товарообігу між країнами до 400 млн. дол. Більше 60 марокканських компаній виявили зацікавленість в лівійському ринку і представили на ярмарку в Лівії продукти текстильної, шкіряної, паперової та хімічної промисловості, продукцію аграрного сектору та моторобудівництва, медичне обладнання, облаштування для аеропортів та готелів, досягнення інформаційних технологій¹¹.

Співробітництво між країнами регіону вже не обмежується питаннями торгівлі та митних правил; зроблені кроки в напрямі пошуку адекватних екологічних рішень, спільного використання ресурсів, розвитку комунікаційних систем та опанування новітніх технологій. Прикладом цьому може бути діяльність під патронажем міністерства сільського господарства та аграрних реформ Сирії в співробітництві із Арабським центром пустель і засушливих земель та Арабським банком економічного розвитку Африки як у сфері широкомасштабної дослідницької діяльності, так і в сфері навчання використанню новітніх технічних систем під час моніторингу в боротьбі з процесами опустелювання. Метою спільної програми є допомога владним структурам країн регіону в збереженні природних ресурсів, в запобіганні деградації оточуючого середовища.

Ідея створення єдиного економічного простору набула нового змісту. З одного боку, гостра зацікавленість в створенні спільного ринку та єди-

ної торгової зони демонструється не тільки (і не стільки) представниками еліти, а є чітко структурованою вимогою різних верств арабських соціумів, з іншого боку вимоги набувають форми економічних програм з елементами стратегічного та фінансового обґрунтування. “Арабський спільний ринок відкриє горизонти для зростання міжарабської торгівлі та створить передумови для розвитку спільних підприємств”, “Це створить робочі місця для арабської молоді і допоможе подолати безробіття в арабському світі”, – заявляє Єгипетська федерація професійних спілок; “Робітники та недержавні структури арабського світу ... повинні змусити свої уряди створити спільний арабський ринок для відповіді на світові виклики”, – пропонує Міжарабський економічний комітет Арабської робочої спілки; Арабська організація робітників в програмній доповіді на своїй конференції закликає до розробки всеохоплюючого загальноарабського бачення в сфері міжарабських торгово-економічних відносин в цілому, посилення міжнародного та міжарабського туризму, відновлення транспортних потоків, створення в майбутньому спільного арабського ринку робочої сили¹².

В доповіді Федерації торгово-промислових палат міститься гостра критика арабських держав, які розробляють засади багатосторонніх регіональних та міжнародних торгових угод при відсутності спільної арабської стратегії; відзначається важливість функціонування великої арабської торгової території та необхідність дотримання програми її реалізації у відповідності до потреб арабського приватного сектору; закликається до заснування арабського блоку протистояння дії зовнішньоекономічним факторам¹³.

Голова Федерації торгово-промислових палат арабських країн Халед абу-Ісмаїл висловлює позицію бізнесових кіл регіону, стверджуючи, що існує нагальна необхідність завершення роботи над втіленням проекту арабської вільної торгової зони, яка створюватиме привабливий клімат для інвестицій. Однією із умов поглиблення міжарабської інтеграції називається реінвестування арабських закордонних вкладів (які нараховують 800 млн. дол.), а до бажаних наслідків інтеграції відносять створення такого спільного ринку, який буде здатний споживати більшу частину національного продукту арабських країн з населенням 280 млн., сучасний рівень міждержавної торгівлі яких досі не перевищує 8-9% від загального обсягу зовнішньої торгівлі¹⁴.

Іншим прикладом активної позиції з питання оцінки стану міжарабських економічних стосунків є діяльність Регіонального бюро туризму, яке останнє засідання в січні 2002 року присвятило обговоренню наслідків світової кризи в сфері туризму на розвиток економіки арабських країн (по оцінкам арабських експертів події осені 2001 року спричинили зниження обсягів авіап перевезень між арабським світом і США на 50%, між арабським світом і Європою – на 35%), а також засобів розвитку міжарабського туризму. Особливої

уваги, з точки зору фахівців цієї сфери, потребують питання підвищення рівня інвестування галузі, збільшення чисельності туристичних потоків, лібералізації обслуговування¹⁵.

Не менш обґрунтованими є вимоги, викладені в спільному зверненні арабських інтелектуалів до самміту ЛАД 2002 року: “зараз час для оновлення статусу арабської нації” та “розбудови механізму для міжарабського прогресу”; “Ізраїль витрачає біля 4 млн. дол. щорічно на розвиток наукових досліджень, – суму, що перевищує всі сукупні витрати арабських країн в цій сфері”; “найпершим і найголовнішим завданням є інвестування арабських закордонних активів (що сягають 1 млрд. дол.) в розвиток технологій – аграрних та індустріальних – арабських країн”, в розвиток торгівлі та забезпечення поступу в справі розбудови спільного арабського ринку¹⁶.

Показовими в цьому плані є як точка зору, висловлена ще кілька років тому на конференції, організованій Єгипетською асоціацією ринкової технології (стосовно того, що в контексті зміцнення світових економічних блоків та нових вимог ГАТТ незмірно зростає значення арабської інтеграції; що в 21 столітті потужність кожної окремої країни залежатиме від відносної потужності групи-блоку, до якої вона належатиме; що арабська економічна інтеграція в межах міжарабського спільного ринку здатна забезпечити арабські країни необхідними фінансовими умовами для економічного розвитку та створення передумов інтеграції в світову економіку на більш адекватних позиціях, надаючи можливості обминути негативні моменти глобалізації та світової вільної торгівлі)¹⁷, так і висновки – рекомендації конференції арабських міністрів промисловості, в яких наголошувалось на необхідності створення арабського промислового блоку як відповіді на світові економічні виклики; модернізації економічної політики та законодавчої бази для забезпечення необхідних передумов арабської промислової інтеграції; розвитку арабської промислової інформаційної мережі для забезпечення арабських та іноземних інвесторів адекватною інформацією стосовно потенціальних сфер інвестування¹⁸.

Наступні сфери співробітництва арабських країн з метою створення “єдиного арабського економічного фронту, який буде здатний зайняти кращу позицію в співіснуванні з економічними блоками та багатонаціональними корпораціями” визнаються найбільш перспективними в арабських наукових колах: експлуатація існуючих природних ресурсів та досягнення самозабезпечення продовольством (зростаюча залежність арабських країн від імпорту продовольства становить реальну загрозу для фінансових ресурсів регіону); співробітництво між арабськими компаніями, зокрема між арабськими авіаційними компаніями в напрямку модернізації флоту, розширення авіамереж; створення більшої кількості прямих морських зв'язків відповідно до передбачуваного зростання

торговельного обміну; співробітництво між арабськими банками, страховими компаніями тощо із можливостями створення спільних інститутів; співробітництво між будівельними компаніями, а також машинобудівними, металургійними, нафтохімічними, що потребують великих капіталів із перспективами виробничих ліній в різних країнах за умови оптимізації існуючих структур та спільним використанням досвіду ноу-хау; спільне проектування та реалізація планів розвитку інфраструктури, зокрема швидкісних трас, електромереж, комунікацій, залізниць тощо, як стратегічних проєктів арабської економічної інтеграції; створення і розвиток спільних підприємств в сфері енергетики, зокрема, реалізація проєктів нафто- та газопроводів, компаній по постачанню електроенергії; співробітництво між університетами, технічними вузами та науково-дослідними центрами в сфері розвитку прикладних досліджень, необхідних для сучасного розвитку регіону та зниження ступеню залежності від імпортованих технологій; всебічний розвиток туризму, його підтримка на регіональному та національному рівні, співробітництво в створенні сучасної інфраструктури туризму та забезпечення його кваліфікованими кадрами.

Отже, сучасний стан арабської інтеграції відзначається різноманітністю суб'єктів співробітництва: його учасниками є і арабські держави, і банківські структури, і професійні об'єднання, і окремі підприємства, і регіональні організації.

Наслідком роботи спільних двосторонніх комітетів арабських країн стає підписання протоколів про наміри, меморандумів про взаємопорозуміння, а також укладання цілої низки домовленостей про співробітництво та затвердження конкретних проєктів, в яких розроблено механізми фінансування та реалізації планів співпраці.

Укладання в масовому порядку двосторонніх угод про співробітництво значно розширили існуючу договірно-правову базу міжарабської інтеграції, а розробка та затвердження численних профільних проєктів створили реальні засади функціонування механізму економічної взаємодії.

Вимога створення загальноарабських економічних структур стала обов'язковим елементом кінцевої мети багатьох укладених в останній час угод. Виконання угод розглядається в якості підготовчого етапу до створення загальноарабського ринку, загальноарабської енергетичної мережі, загальноарабської системи комунікацій тощо. Відповідні перспективи закладено і в ряд рішень про галузеві форми співробітництва.

Завдання економічного співробітництва набувають програмного характеру. В рішеннях Бейрутського самміту ЛАД 2002 року пріоритетними названо на рівні із політичними завдання економічного розвитку, економічної співпраці, створення загально арабських механізмів інтеграції¹⁹.

Про збереження усвідомлення пріоритетності завдань загальноарабського економічного розвитку свідчить рішення про проведення в червні 2002 року в Каїрі першої всеарабської економічної конференції, в якій візьмуть участь міністри економіки і торгівлі арабських країн, а також представники арабського бізнесу та організацій різного рівня. Метою скликання такої конференції є прискорення створення передумов для зони вільної торгівлі в якості підготовчого етапу для заснування арабського спільного ринку.

На сучасному етапі розвитку ідеї арабського економічного простору існують суттєві відмінності перш за все у мотивах інтеграційних процесів: в їх основу покладено національні економічні інтереси. Найбільш динамічно розвиваються двосторонні відносини, які виявились найбільш ефективною формою реалізації формування загальноарабського економічного простору з урахуванням взаємовигоди партнерів.

Зовнішній політичний чинник опосередковано відіграв свою роль стимулятора, але зацікавленість арабських держав в покращенні стосунків всередині регіону та в сприятливому регіональному оточенні (на фоні викликів глобального економічного характеру) уявляється набагато вагомішою. Внутрішня мотивація арабської інтеграції об'єктивно має більш тривалі мотиви, а отже, життєздатність.

ПОСИЛАННЯ

- 1 Casablanca Declaration. Paragraph 6.
- 2 Barnett M.N. Dialogues in Arab Politics. Negotiations in Regional Order. – New York: Columbia University Press, 1998. – P. 229.
- 3 Arabic News. – 1997. – June, 10.
- 4 Resolution of the Economic and Social Council № 1317 of 17/2/1997 // Arab League Document. – Cairo, 1998.
- 5 Див. детальніше: Nabil Kahala. The Arab common market. Objectives, obstacles and perspectives. Cairo, 1999. – P.31-32.
- 6 Arabic News. – November, 23.
- 7 Arabic News. – 2001. – December, 20.
- 8 Arabic News. – 2001. – July, 17.
- 9 Arabic News. – 2002. – March, 8.
- 10 Arabic News. – 2002. – March, 6; Arabic News. – 2002. – March, 13.
- 11 Arabic News. – 2001. – November, 5.
- 12 Arabic News. – 2002 November, 30; Arabic News. – 2002. – January, 21; Arabic News. – 2002. – February, 26.
- 13 Arabic News. – 2002. – January, 23.
- 14 Arabic News. – February, 25.
- 15 Arabic News. – 2002.- January, 3.
- 16 Arabic News. – 2002. – February, 15.
- 17 Аль-Ахрам. – 1998. – 10 травня (араб. мовою)
- 18 Arab Economic Report. – September, 1999.
- 19 Daily Star. – 2002. – March, 29.

Надійшла до редакції 11.03.2002